

вплетеною у загальне грандіозне систематичне побудування, яке виступає під титулом «філософія Гегеля» (тут маємо, з нашої точки зору, суттєву відмінність від поглядів Канта, в котрого етичний дискурс є великою мірою самостійним і виділеним).

Етична проблематика виступає в Гегеля в горизонті завершальної частини його системи, яку він іменує «філософією духу». При цьому, вона «локалізується» на рівні чи у вимірі «об'єктивного духу» і, фактично, є відсутня як на стадії «суб'єктивного духу», так і на стадії «абсолютного духу».

Вчення про суб'єктивний дух, що складається з антропології, феноменології та психології, присвячено, в основному, феномену індивідуальної свідомості. Предметом антропології є дух у його тілесності. Це, фактично, розгляд форм душі в залежності від різноманітних натуральних умов та чинників. В феноменології духу Гегель розглядає проблему свідомого досвіду (свідомості як досвіду). Замикає доктрину суб'єктивного духу психологічне вчення про особистість.

Натомість, рівень об'єктивного духу виступає в Гегеля як рівень надіндивідуальної закономірності. І як такий – цей рівень, як раз, етично-правовий. У своєму розвитку об'єктивний дух проходить три ступені: абстрактне право, мораль та етику. Право є наявне буття свободи. Але Гегель виступає проти формалізму, антиісторизму етичної концепції Канта. Хоча «загальносистемні» зусилля Гегеля спрямовані на експлікацію «розумності» моральних принципів та категорій – бо все розумне є дійсним – Гегель постійно прагне встановити зв'язок моральних категорій із соціально-історичним процесом та його різноманітними формами, який, по суті, є надіндивідуальним. Мораль не може бути індивідуально-суб'єктивною – у цьому, фактично, негативний смисл гегелівського поняття «етики» чи «моральності».

«Моральність» чи «етика» це те, що зі сфери суб'єктивного споглядання та намірів (суб'єктивний дух) перейшло у зовнішнє існування (об'єктивний дух). Представляючи справу суто по-гегелівські, тобто діалектично, маємо наступну тріаду: Безпосередньо моральність виступає як природна єдність – сім'я; антитетичною диференціацією сім'ї постає «громада», громадянське суспільство; вища синтетична єдність, що знімає всі протиріччя, дається державою. Етичною теорією в Гегеля, фактично, стає теорія держави як «ходи бога у світі» – звичайно, не у релігійному, а у, так би мовити, історико-метафізичному сенсі. Цей жест є вивід етики на рівень абсолютного духу – її гранична універсалізація.

Висновок з усього вище викладеного може бути в тому, що навіть якщо сучасність накладає на наше життя, і саме в якості моральних істот, нові несподівані вимоги, ми не повинні нехтувати класичними зразками етичних концепцій, бо в них є збереженою неоціненна візія і, так само, неоціненний досвід етичного існування та морального обов'язку людини.

КАТЕГОРІЯ «ЧАСУ» ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ТА СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Тараросв Я.В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;

Український державний університет залізничного транспорту

м. Харків, Україна

Категорія «час» є одною з фундаментальних онтологічних категорій (наряду з категоріями «простір» та «матерія»), якими ми описуємо буття. Ці всі три категорії пов'язані поміж собою, бо будь який матеріальний об'єкт існує у просторі та часі, тобто, просторові та часові характеристики є обов'язковими атрибутами існування матеріальних об'єктів. У свою чергу одною з основних характеристик матеріальних об'єктів є також категорія енергії. Все це стосується як матеріальних об'єктів взагалі, так і конкретних об'єктів, пов'язаних з предметно-практичною діяльністю людини – техніки та технологій.

Таким чином, категорію «час» можна описати функціонування технологій, та надати цьому опису онтологічний характер, та водночас пов'язати це функціонування з соціальними інституціями, у межах яких воно відбувається. Це стосується як джерел енергії, а й у цілому – доступності ресурсів у сенсі, як деяких «сил природи», з допомогою яких людина задовольняє свої потреби при допомозі використання техніки та технологій. З розвитком технологічного прогресу суспільство використовує дедалі складніші і менш доступні людині природні явища і процеси. Складність і менша доступність цих процесів і явищ вимагає зростання фінансів і найголовніше, часу їх засвоєння, для переходу в таку форму, яка б була доступна для масового використання їх людиною, тобто, надання їм великого споживчого попиту. Для прикладу наведемо кілька фактів. Перший політ технічного пристрою, який був важчим, ніж повітря, відбувся в 1903 р. (Літак брат Райт). Теоретичні основи цього явища у вигляді теореми Кутта - Жуковського (теорема про підйомну силу тіла, що обтікається плоско паралельним потоком ідеальної рідини або ідеального газу) були сформульовані Мартіном Куттом в 1902, а Н. Є. Жуковським - незалежно в 1904 році. І ще до Першої світової війни почалося комерційне використання цих підходів, тобто почали виникати комерційні (капіталістичні приватні) фірми, що займалися авіабудуванням. Таким чином час від виникнення ідеї та першої її реалізації до широкого комерційного застосування становило близько 10 років, і цей час авіабудування, що зароджується, функціонувало на базі ентузіастів – любителів. Але зовсім інша ситуація складалася в інших технічних галузях. У космонавтиці однією з основних теоретичних засад є формула Ціолковського. Вона була опублікована 1903 р. Практичне використання цієї формули почалося з початку 30-х років ХХ ст. З початку роботи з цієї тематики фінансувалися виключно інститутами держави, насамперед військовими (СРСР та Німеччина). Але в цілому космонавтика змогла реалізовувати певні комерційні (прибуткові) проекти наприкінці ХХ, на початку ХХІ століття, з розвитком супутникових комунікаційних технологій і деяких інших, хоч і зараз космічні дослідження та розробки значною мірою фінансуються за рахунок держави. Тобто час виникнення ідеї до широкого комерційного застосування становило близько 70 років. Ще один приклад – ядерна енергетика. Теоретичними принципами ядерної енергетики є уявлення про поділ атомного ядра. Теоретична модель цього розділу була представлена Н. Бором у 1939 р. А вже у 1960 р. в експлуатацію була введена АЕС Дрезден – перша атомна станція у США, будівництво якої фінансувалося із приватних джерел. Тобто час від виникнення ідеї до початку комерційного застосування становило десь 20 років, ці 20 років роботи фінансувалися виключно інститутами держави, хоч і зараз державне фінансування займає дуже велику частину загального фінансування. Це велике і складне питання, що стосується приватних та державних часток фінансування в атомній енергетиці, ситуація дуже різна по країнах, видах робіт (збагачення урану, виготовлення пального, будівництво реакторів, експлуатація реакторів, НДДКР тощо), і його слід розглядати окремо. Але сучасне атомної енергетики – це лише перший рівень її розвитку. Лівова частина працюючих зараз у світі реакторів (крім буквально кількох) працюють на урані-235. Однак у природі його обмаль: 0,72% від загальної кількості урану. Фактично решта – уран-238. Реактори, що працюють на урані-235 простіше в експлуатації, ніж реактори, що працюють на урані-238, оскільки для перших як теплоносій використовується вода або газ, а для других – рідкий метал (натрій чи свинець). Але запаси урану-235 дуже обмежені, їх вистачить кілька десятиліть. Рано чи пізно виникне необхідність широкого застосування реакторів на урані-238 (реактори на швидких нейтронах), тим більше що, за прогнозами, їх економічна ефективність буде більше, ніж у реакторів, що працюють на урані-235 за рахунок того, що ці реактори забезпечують замкнуті фактично безвідходний цикл використання ядерного палива. Як вирішуватиметься питання фінансування розвитку цих реакторів у майбутньому – важко сказати, але вже зараз можна

констатувати, що з початку робіт у цьому напрямі (50-ті роки ХХ століття) і досі єдиним інвестором у ці роботи є інститути держави. Тобто час від виникнення ідеї до початку комерційного застосування складатиме набагато більше ніж 70 років. Щоправда, є приватні, цілком і повністю капіталістичні проекти створення реакторів замкнутого циклу ядерного палива. Один з них представлений у [1]. Однак зараз це просто проект, який ще не має матеріального втілення, час покаже, чи зможуть вони бути створені та запущені у роботу, чи так і залишаться не реалізованим проектом. І ще один приклад – отримання електричної енергії за допомогою керованого термоядерного синтезу. Перші ідеї щодо утримання плазми в цьому процесі були запропоновані ще на початку 50-х років ХХ століття, але досі до створення таких установок досить далеко. Весь цей час інвестиції в цей проект відбувалися виключно з боку держави, і ця ситуація збережеться ще кілька десятиліть. Тобто можна стверджувати, що час виникнення ідеї до широкого комерційного застосування становитиме щонайменше 100 років.

Кажучи про соціальні інститути, у рамках яких відбувається сучасна технологічна діяльність, треба зафіксувати наступне. Ефективність капіталістичної системи, яка є панівною у сучасному світі, зумовлена здатністю цієї системи забезпечувати високу концентрацію матеріальних ресурсів за короткий час шляхом залучення широких верств населення і в процес виробництва, і в процес споживання. Однак це можливе лише у разі легко доступних, тобто, дешевих ресурсів. Якщо їх доступність падатиме і відповідно ціна зростатиме, споживання звужуватиметься і процес концентрації ресурсів уповільнюватиметься. У межах капіталістичної системи це зменшення прибутку за певний проміжок часу. Цілком імовірно, що технологічний прогрес загалом триватиме, проте він буде не лінійний і суттєво розтягнутий у часі (як було в докапіталістичну епоху, досить згадати, що перехід від полювання та збирання розтягується на кілька тисяч років, та й становлення капіталізму як світової системи відбувалося кілька століть) та його важливим фактором буде темпоральний проміжок між вкладенням коштів та їх окупністю. Можна висунути припущення, що капіталістичний спосіб концентрації ресурсів і спосіб виробництва, заснований на інституті приватної власності коштом виробництва, буде ефективний у разі, якщо цей проміжок становить максимум 0,1-0,2-0,3 людського життя. Жоден капіталіст (приватний інвестор) не вкладатиме фінансові кошти у «справу», заздалегідь знаючи, що прибуток від цього вкладення він отримає через півжиття, а то й більше. Для ситуації вичерпання легко доступних ресурсів та пов'язаних з ним технологій, необхідні вже інші, не капіталістичні соціальні інститути. Одним із таких інститутів є інститут держави. Саме інститут держави в умовах підвищення енергетичної та, відповідно, грошової вартості ресурсів, потенційно здатний забезпечити накопичення та концентрацію ресурсів протягом часу, який можна порівняти з людським життям або навіть набагато більше. Зрозуміло, ця здатність не абсолютна, визначається суб'єктивними, культурно-історичними, ментальними чинниками. Це своєрідна «гра в довгу» і не всі сучасні держави здатні до цього. Але можна припустити, що ті, спільноти та держави, хто зможе освоїти цю «гру», зможуть ефективно пристосуватися до ситуації зменшення доступності ресурсів та забезпечити нехай і повільний, але поступовий розвиток.

Література:

1. Reinventing Nuclear Good for people, good for nature. Whitepaper introducing fifth generation nuclear by Dual Fluid © Dual Fluid Energy Inc., March – 2022 Електронне видання, режим доступу: https://dual-fluid.com/wp-content/uploads/2022/03/Dual-Fluid_Whitepaper_EN_screen.pdf